

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РОЗБУДОВИ СЕКТОРА БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Комісаров О. Г.

доктор юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 351.741

ІНФОРМАЦІЙНИЙ МОНІТОРИНГ ЯК ЗАСІБ УДОСКОНАЛЕННЯ СЛУЖБОВО-БОЙОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Розглянуто проблеми та перспективи формування у сучасній правовій науці концепції інформаційного моніторингу та його використання як засобу удосконалення службово-бойових комунікацій в особливий період. Визначено особливості службово-бойових комунікацій. Встановлено необхідність постійного доступу до динамічно змінюваних джерел інформації, який узагальнено за допомогою терміна «моніторинг».

Ключові слова: інформація, моніторинг, інформаційний моніторинг, комунікації, службово-бойова діяльність.

Постановка проблеми. У житті сучасного українського суспільства складно знайти будь-який елемент його структури, функціонування якого не було би пов'язане з використанням учасниками суспільних відносин матеріальних носіїв, що містять інформацію та основними функціями яких, у свою чергу, є її збереження та передавання у часі та просторі. Аналіз зазначених характеристик дозволив законодавцю у 2011 році позначити їх сукупність за допомогою поняття «документ» [1], а також закласти відповідну методологію «матеріального» ставлення до проблеми розвитку в Україні інформаційного суспільства та налагодження суспільних комунікацій на основі інформаційних технологій (ІТ) у процесі формування й реалізації державної інформаційної політики.

У процесі формування інформаційного суспільства подібна позиція також почала формуватися й у «свідомості» сучасного представника сил охорони правопорядку, згідно з якою здійснюваний ним, навіть під час спілкування у «соціальних мережах», аналіз документів дозволяє йому виявляти й формулювати будь-які закономірності виникнення соціальних явищ, розглядати різні аспекти життя суспільства, розпізнавати й тлумачити норми і цін-

ності, притаманні йому на даному етапі розвитку, простежувати динаміку розвитку соціальних явищ, взаємовідносини між різними групами суспільства тощо. Безпосереднім наслідком такого підходу, який до цього ще залишається недостатньо вивченим правовою наукою, стала «популярність» коментування або оцінювання будь-яких повідомлень в електронних ЗМІ «експертами» – колишніми чи діючими працівниками органів та підрозділів сил охорони правопорядку, а також «постування» власних дій чи «поглядів» представниками держави у соціальних мережах іноземного походження. У свою чергу, у практиці діяльності сил охорони правопорядку це призводитиме до утворення підрозділів інформаційної безпеки та їх наділення відповідними повноваженнями.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Особливості службово-бойових комунікацій, у тому числі й виявлені у ході проведення на Сході України антитерористичної операції, виявили недостатність існуючого підходу, а недоліки традиційного аналізу даних потребували пошуків і «легалізації» нових засобів збору інформації, її обробки й аналізу. При цьому науковий пошук має базуватися на результатах розгляду у кожній з галузевих правових наук змісту конкретних інформаційних правовідносин.

Оновлення засобів аналізу даних та, відповідно, запровадження результатів такої роботи у практику службово-бойових комунікацій потребують, насамперед, постійного доступу до динамічно змінюваних джерел інформації, який можна узагальнити за допомогою терміна «моніторинг».

Метою статті є розгляд проблем та перспектив формування у сучасній правовій науці концепції інформаційного моніторингу та його використання як засобу удосконалення службово-бойових комунікацій в особливий період.

Виклад основного матеріалу. У сучасній українській мові словом «моніторинг» позначають безперервне стеження за яким-небудь процесом з метою виявлення його відповідності бажаному результату, а також прогнозування та запобігання критичним ситуаціям [2, с. 687]. При цьому автори Великого тлумачного словника сучасної української мови (2005 рік) позначають систему стеження за станом природних явищ та прогнозування їх можливих змін без урахування регіональних антропогенних впливів як «базовий моніторинг» та надають тлумачення ще поняттям «біологічний моніторинг», «екологічний моніторинг», «моніторинг земель» [2, с. 687]. Відповідно, щодо моніторингу будь-якої «сталой» системи підкреслюється можливість здійснення збору інформації про систему, яка досліджується, що, у свою чергу, знайшло відображення у чинній редакції Законів України «Про ветеринарну медицину» як «система та процедура спостережень за ... станом об'єктів ... контролю та нагляду» [3], «Про карантин рослин» як «офіційний триваючий процес для перевірки ... стану або статусу ...» [4], «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» як «діяльність ... щодо контролю за операціями, які здійснюються ... з метою виявлення та запобігання помилковим та неналежним ...» [5] та низці підзаконних актів.

Засоби моніторингу ставали предметом вивчення в юридичній науці лише

у працях з проблем екологічного чи земельного права, зокрема С.В. Шараповою (2002 рік) [6] чи М.В. Мозольовою (2011 рік) [7]. Окремим напрямом досліджень слід вважати вивчення моніторингової діяльності як функції держави, не пов'язаної із питаннями національної безпеки та функціонуванням сектора безпеки чи Воєнної організації держави. Так, у сучасній правовій науці сформувався такий предмет дослідження, як адміністративно-правовий статус Державної служби фінансового моніторингу, а у сучасній науці державного управління – спеціальна (моніторингова) функція державного управління.

Щодо функціонування сектора безпеки чи Воєнної організації держави у сучасній правовій науці слід звернути увагу на роботи В.Ю. Кобринського, який здійснив порівняльно-правове дослідження державного контролю у сфері національної безпеки, у тому числі й щодо моніторингової діяльності (2008 рік) [8], а також В.Р. Котковського, який вивчав державне регулювання економічної безпеки в Україні (2007 рік) [9]. При цьому обидва автори розглядали «моніторинг» лише як механізм контролю за реалізацією державної політики у певній сфері. Також слід звернути увагу на існування лише двох понять сфери безпеки («Моніторинг стану безпеки польотів (safety monitoring)»), «Моніторинг стану морської безпеки портових засобів»), які отримали відповідні законодавчі визначення. Так, перше з них визначається як «систематичні дії, які виконуються з метою виявлення факторів/змін, що впливають на систему організації повітряного руху, визначення відповідності провайдера встановленим вимогам, правилам, процедурам у системі ОрПР та підтвердження того, що прийнятний стан безпеки може бути дотриманим» [10], а друге – «процедура (порядок) спостереження, контролю та оцінки стану морської безпеки портових засобів» [11].

Враховуючи викладене, слід підтримати констатацію А.Н. Майоровим факту, що сформоване в екології та суміжних науках, у т.ч. й правових, поняття «моніторинг» набуло поступового поширення як у технічних, соціальних науках, так і в інших сферах практичної діяльності [12, с. 25].

Як зазначав Д.А. Сегіда, «концепт «моніторинг» представляє інтерес з погляду його теоретичного аналізу, оскільки не має точного однозначного тлумачення. ... Складність формулювання визначення моніторингу пов'язана також із приналежністю його як до сфери науки, так і до сфери практики. Він може розглядатися і як спосіб дослідження реальності, використовуваний в різних науках, і як спосіб забезпечення сфери управління різними видами діяльності за допомогою надання своєчасної і якісної інформації» [13]. Відповідно, з розширенням використання інформаційного ресурсу та переходом суспільства до розвитку «інформаційного суспільства», інформація, як частина моніторингу, постає його метою, яка охоплює у своєму змісті будь-який матеріальний продукт розумової діяльності.

Повертаючись до теоретичного концепту, викладеного І.В. Бестужевим-Ладою, Д.А. Сегідою та іншими сучасними футурологами, звернемо увагу, що основною сферою практичного застосування моніторингу в їх працях визначено управління та інформаційне обслуговування управління в різних об-

ластях діяльності. Моніторинг, за такого підходу, стає важливим етапом в ухваленні рішення, оскільки створює матеріал для аналітики і оперативного управління, що, у свою чергу, ставить його у «залежність» від налагодження ефективних соціальних, технічних, технологічних та інших комунікацій у відповідній сфері управління. Вбачається, що утворювані внаслідок налагодження комунікації матеріальні об'єкти або ті матеріальні об'єкти, що обслуговують (забезпечують) комунікацію, є безпосереднім об'єктом моніторингу.

Службово-бойові комунікації – складне, багатогранне явище з інформаційною природою та елементами субординації, яке, до того ж, не має однозначного тлумачення через різноплановість завдань та функцій сил охорони правопорядку та Воєнної організації держави. Розглядаючи аналогічні питання систематизації комунікацій, А. Урсул вказував на комунікацію як на обмін інформацією між складними динамічними системами та їх частинами, які здатні приймати інформацію, накопичувати та перетворювати [14]. Комунікації як спосіб діяльності розглядали Т. Шибутані, П. Сміт, К. Беррі, А. Пулфорд, а як інформаційний зв'язок суб'єкта з тим чи іншим об'єктом – М. Каган, А. Зверінцев та інші. Таким чином, службово-бойові комунікації являють собою певний процес професійного передавання інформації, яка має суттєве значення для функціонування сектора безпеки чи Воєнної організації держави, що відбувається в соціумі та вміщує зв'язок між учасниками комунікацій, не обов'язково ідентифікуючи їх.

З іншого боку, практика службово-бойової діяльності підтверджує те, що інтенсифікація інформаційно-комунікаційних процесів в особливий період, поглиблення переробки інформації і всебічне використання інформаційних ресурсів в управлінні підвищують стійкість, пристосованість до зміни оперативної обстановки, живучість і надійність суб'єктів службово-бойової діяльності та їх систем (підрозділів). Прямим наслідком інтенсифікації інформаційно-комунікаційних процесів стає прискорення розвитку потенціалу, підвищення рівня освіченості й інформованості кожного суб'єкта службово-бойової діяльності, що, у свою чергу, збільшує частку часу, що витрачається на користування ІТ та моніторинг інформаційних джерел.

Особливий період у найзагальнішому його розумінні є категорією, яка об'єднує всі надзвичайні адміністративно-правові режими та відображається у змісті п. 2-4 ч. 1 ст. 11 Кодексу цивільного захисту України. Перехід суспільства та Єдиної державної системи цивільного захисту до вказаних рівнів, починаючи із «підвищеної готовності», призводить до безперервного зростання інформаційних потоків, які вимагають відображення, обліку, впорядкування для того, щоб ухвалювати відповідальні управлінські рішення. Зауважимо, що окрема «надзвичайна подія» не вимагає від Єдиної державної системи цивільного захисту відходу від режиму «повсякденного функціонування» та, відповідно, може бути вирішена (локалізована) зусиллями окремої функціональної чи територіальної підсистеми, отже, не призводить до збільшення інформаційних потоків.

Важливою умовою функціонування моніторингу як інформаційної тех-

нології за умов подолання наслідків «ускладнення» оперативної обстановки є глобальне «охоплення» аудиторії – різке збільшення кількості джерел інформації, що вивчаються. У зв'язку з цим слід приєднатися до розповсюджених у науці поглядів на систематизацію моніторингу відповідно до орієнтації на конкретного користувача. За такого підходу «аудиторією» службово-бойових комунікацій виступають:

1) суспільство в цілому. Метою моніторингу першої підсистеми є, зокрема, вивчення й формування громадської думки, а ознайомлення користувача з результатами здійснюється через ЗМІ, у тому числі і електронні, офіційних представників, речників;

2) фахівці з питань службово-бойової діяльності. Друга підсистема охоплює види моніторингу, орієнтовані виключно на фахівців відповідних галузей службово-бойової діяльності. Це найбільш численна група, до неї належить більшість існуючих систем моніторингу. Основними способами розповсюдження отримуваної інформації служать спеціалізовані видання, зокрема періодичні, інтернет-передплата тощо;

3) окремі органи (підрозділи) сектора безпеки чи Воєнної організації держави. Третя підсистема включає види моніторингу, користувачами якого є конкретні органи управління, керівники, окремі структури. Органи (підрозділи) реалізують цільові моніторинги, користувачами яких є виключно керівники. Засобом розповсюдження інформації служать аналітичні звіти, рекомендації, проекти, які, як правило, мають гриф обмеженого доступу.

Відповідно до отриманої категорії можна також визначити категорію інформаційних джерел – безпосередніх об'єктів моніторингу: перша група – будь-які «відкриті» джерела, в яких інформація викладається у найбільш доступному вигляді (відеоряд, спеціально підготовлені репортажі, коментарі тощо), другої – «відкриті» джерела, щодо яких необхідно здійснити пошук інформації у спеціалізованих базах даних, групах, виданнях, третя – виключно джерела обмеженого доступу. Разом з цим практичне групування завжди буде актуалізувати проблему захисту персональних даних об'єктів моніторингу, яка потребує окремого вивчення.

З іншого боку, залежно від мети суб'єкта службово-бойової діяльності, яка, відповідно, знаходить своє відображення у змісті службово-бойових комунікацій, можна виділити такі види моніторингу:

- інформаційний моніторинг, який включає структурування, накопичення і розповсюдження інформації суб'єктом службово-бойових комунікацій, але не передбачає спеціально організованого вивчення самої інформації;

- базовий (фоновий) моніторинг, який включає виявлення нових проблем і небезпек до їх суттєвого впливу на оперативну обстановку. За такого виду за окремим об'єктом моніторингу (наприклад позиціями супротивника) організовується постійне стеження за допомогою періодичного вимірювання показників, які досить повно його визначають, а вибір того або іншого варіанта визначатиметься цілями моніторингу і матеріально-технічними можливостями виконавців;

- проблемний моніторинг, який включає з'ясування закономірностей, процесів, проблем, що можуть призвести до суттєвих змін оперативної обстановки. Цей вид моніторингу може бути розділений на складові: моніторинг функціонування (моніторинг локального характеру – одного завдання або однієї проблеми – з реалізацією, не обмеженою за часом), моніторинг розвитку (на поточні завдання розвитку і предмет вивчення із чітким визначенням часу реалізації). Після того як завдання вирішене, він припиняє своє існування. При цьому кількість паралельно існуючих завдань може бути досить великою. Основною його особливістю є динамічність створення, коли завдання якості інструментарію і всієї системи моніторингу повинні вирішуватися в умовах ліміту часу.

У межах кожного із вказаних видів моніторингова діяльність являє собою сукупність моніторингових процедур збору, обробки, надання інформації тощо, кожна з яких можна представити в якості підсистеми інформаційного моніторингу. Всі елементи такої підсистеми будуть структурно і функціонально пов'язані між собою та утворять єдиний цикл інформаційного моніторингу. Відповідно, службово-бойові комунікації також стають критично залежними від утвореної системи, а вилучення будь-якого з цих компонентів із системи або знецінює інформаційний моніторинг або руйнує вже систему службово-бойових комунікацій та, відповідно, суттєво ускладнює виконання службово-бойового завдання.

Сприйняття вказаної залежності виконавцем вимагає упорядкування самої системи моніторингу. З цією метою у сучасній науці здійснено ряд спроб класифікації існуючих систем інформаційного моніторингу, найбільш вдалою з яких вбачається класифікація моніторингової діяльності (місії) за: 1) сферою застосування; 2) засобами, що використовуються для збору інформації; 3) колом потенційних користувачів; 4) засобами вимірювання; 5) способами поширення інформації; 6) часом реалізації; 7) ареалом поширення (охоплення).

Ще однією вдалою у сучасній науці класифікацією інформаційного моніторингу, яка, до того ж, достатньо повно відповідає розумінню категорії «оперативна обстановка» фахівцями-безпекознавцями, зокрема моніторинговими місіями ОБСЄ, є її здійснення залежно від підстав для проведення. Такими видами виступають:

- динамічний моніторинг на основі даних про розвиток того або іншого об'єкта, явища або показника;
- конкурентний моніторинг на основі ідентичних (паралельних) обстежень аналогічних систем;
- порівняльний моніторинг на основі ідентичного обстеження однієї або двох систем вищого рівня;
- комплексний моніторинг на основі кількох підстав для експертизи.

Таким чином, у сфері службово-бойової діяльності та службово-бойових комунікацій інформаційний моніторинг має свою систему, класифікацію, власні завдання, цілі та функції, що підкреслює його значущість для науки і практики. Одним із таких завдань інформаційного моніторингу завжди ви-

ступає попередження про небезпеку для ефективного функціонування сил охорони правопорядку чи Воєнної організації держави або незворотність негативних тенденцій для забезпечення національної безпеки. Завдяки реалізації власної мети і завдань інформаційний моніторинг стає універсальним за своїми дослідницькими і практичними можливостями механізмом впливу і корекції діяльності суб'єктів управління сектором безпеки країни.

Висновки. Актуальність питання щодо використання інформаційного моніторингу у службово-бойовій діяльності поглиблює інтерес до його теоретичного та практичного аналізу, поглиблення знань та визначення його механізму, який має складатися із багатьох етапів та стадій. Завдяки достатньо детальному вивченню стане зрозумілим, що структуризація, накопичення і поширення інформації є не тільки окремими стадіями інформаційного моніторингу, але й являють собою окремий вид комунікаційної діяльності в особливий період. Також вбачається, що вказані види діяльності мають ставати основою організаційно-структурних змін в органах і підрозділах сил охорони правопорядку.

У подальших наукових розвідках сектора безпеки моніторинг можна розглядати як інформаційну, діагностичну, наукову, прогностичну систему, самостійний науковий процес, що має свої систему, об'єкт, предмет, суб'єкт дослідження, комплекс моніторингових показників, інструментарій та інструменти моніторингової діяльності тощо. Численні системи моніторингу мають спільні характеристики, що дозволяє говорити про моніторинг як цілісний самостійний науково-практичний феномен. У межах досліджень практичного спрямування предметом вивчення системи моніторингу мають бути окремі елементи, взаємодія яких забезпечує здійснення моніторингових процедур: 1) суб'єкт моніторингу; 2) комплекс моніторингових показників; 3) інструментарій та інструменти моніторингової діяльності; 4) моніторингова діяльність.

Бібліографічні посилання

1. Про внесення змін до Закону України "Про інформацію": Закон України від 13.01.2011 № 2938-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2938-17>.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь, 2005.
3. Про ветеринарну медицину : Закон України від 25.06.1992 № 2498-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2498-12>.
4. Про карантин рослин : Закон України від 30.06.1993 № 3348-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3348-12>.
5. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні : Закон України від 05.04.2001 № 2346-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2346-14>.
6. *Шарапова С.В.* Правове забезпечення екологічного моніторингу в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / С.В. Шарапова. – Х., 2002.
7. *Мозальова М. В.* Правові засади моніторингу ґрунтів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / М. В. Мозальова. – Х., 2011.
8. *Кобринський В.Ю.* Державний контроль у сфері національної безпеки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / В.Ю. Кобринський. – К., 2008.
9. *Котковський В.Р.* Державне регулювання економічної безпеки в Україні: авто-

реф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.02 / В.Р. Котковський. – Запоріжжя, 2007.

10. Про затвердження Положення про нагляд за безпекою польотів у системі організації повітряного руху та змін до деяких нормативно-правових актів : наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 31.05.2010 № 320.

11. Про затвердження Положення про схвалення оцінок і планів охорони портових засобів та видачу Актів про відповідність портових засобів : наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 03.12.2007 № 1095.

12. *Майоров А. Н.* Мониторинг как научно-практический феномен / А.Н. Майоров // Школьные технологии. – 1998. – № 5. – С. 25–46.

13. *Сигида Д. А.* Мониторинг как теоретический концепт / Д.А. Сигида // Аналитика культурологии. – 2010. – № 3 (18). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.analiculturolog.ru/journal/archive/item/592-monitoring-as-a-theoretical-concept.html>

14. *Урсул А.* Концепция современного естествознания / А. Урсул, В. Лось. – М., 2005.

Комисаров А. Г. Информационный мониторинг как способ совершенствования служебно-боевых коммуникаций. Рассмотрены проблемы и перспективы формирования в современной правовой науке концепции информационного мониторинга и его использования как средства совершенствования служебно-боевых коммуникаций в особый период. Определены особенности служебно-боевых коммуникаций. Установлена необходимость постоянного доступа к динамически изменяемым источникам информации, который обобщен с помощью понятия «мониторинг».

Ключевые слова: информация, мониторинг, информационный мониторинг, коммуникации, служебно-боевая деятельность.

Komissarov O. G. Information monitoring as a way to improve service and combat communications. The article deals with problems and prospects of the formation in modern legal science of concepts of information and monitoring its use as a means of improving service and combat communications in times of crisis.

The use by participants of public relations of material carriers containing information and whose primary function is to preserve and transfer in time and space, defined as an essential feature of the functioning of modern society and the forces of law and order.

The author has projected that the changes in the practice of information activity of law enforcement forces will lead to the formation of information security departments and empowerment them of appropriate authority.

There is the determination of features of the service and combat communications, and the establishment of their dependence on search and the "legalization" of new tools for data collection, processing and analysis. Service and combat communication has been defined as a process of occupational transmission of information that is essential for the functioning of the security or military organization of the state, what happens in society and capacity communications link between the parties without necessarily identifying them.

The author has established the need for continuous access to the dynamically changing sources, which are summarized using the term "monitoring." He has considered the meaning of the word "monitoring" in the modern Ukrainian language and its definition in the current legislation. He has found that monitoring equipment became the subject of study in legal science only works on environmental or land rights. Another area of study is defined the research of monitoring activities as a function of the state, not related to national security and the functioning of the security or military organization of the state.

The author has emphasized that the expansion of information resources and transition to the development of the "information society", the information as part of the monitoring, has appeared as its purpose, which covered its content in any material product of mental activity.

Keywords: information, monitoring, information monitoring, communication, service and combat activity.

Надійшла до редакції 27.02.2015